ПЕДАГОГІЧНИЙ ПЕРСОНАЛ

УДК 37.011.3

ПРОФЕСІЙНА Я-КОНЦЕПЦІЯ ВЧИТЕЛЯ В РЕТРОСПЕКТИВІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ТОМАСА ГОРДОНА (1918–2002)

Світлана Ісаєва

В статті здійснено аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, завдяки чому підтверджено пошуки вітчизняними і зарубіжними науковцями нових умов і механізмів виховання вчителем підростаючого покоління. Досліджено діяльність видатного американського вченого, педагога-реформатора, психолога, засновника асоціації «Гордон трейнінг інтернешенел» Томаса Гордона. Подано інформацію про його життя. Особлива увага приділяється професійній я-концепції вчителя в ретроспективі творчої спадщини Томаса Гордона. Називаються якості, якими, на думку Томаса Гордона, повинен володіти вчитель: толерантність, здатність на співчуття, вміння нейтралізувати негативну поведінку учнів, вміння навчити учнів самостійно вирішувати свої проблеми.

Ключові слова: Томас Гордон, ретроспектива творчої спадщини, я-концепція вчителя.

Педагогічна професія – одна з найдавніших. Вона виникла на ранніх етапах розвитку людства у зв'язку з потребою передавати підростаючому поколінню набутий досвід, а згодом виділилась в окрему галузь… Кожна держава, будь-яка суспільна система визнавала необхідність навчання й виховання, відповідно націлюючи людей, які займалися даною діяльністю. …Педагог повинен бути людиною культури й вселюдських цінностей, людиною великої душі й доброго серця... Його має хвилювати не лише окрема індивідуальність, а світ людей. Він є посередник між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу й людства [4, с. 5].

Актуальність даної статті зумовлена тим, що на початку третього тисячоліття світ виставляє перед педагогами ряд важливих завдань, серед яких 1) формування молодої людини, яка творчо і діяльнісно впливатиме на навколишній світ, та 2) забезпечення умовами, що надаватимуть можливість цій людині розкрити свої потенційні можливості, самовдосконалитися і відбутися як особистості.

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури свідчить про наполегливі пошуки вченими нових умов і механізмів виховання вчителем підростаючого покоління та формування у вчителя певних якостей для набуття спеціальних навичок ефективного спілкування з учнями. Розроблення різноманітних шляхів підготовки майбутнього вчителя присвячено праці таких видатних педагогів минулого як Я. Коменський, І. Песталоцці, Ф. Дістерверг,

К. Ушинський, М. Пирогов, пізніше М. Бахтін, А. Макаренко, В. Сухомлинський, а також наші сучасники С. Амеліна, Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, Н. Бутенко, С. Гончаренко, Г. Данилова, І. Зязюн, К. Корсак, В. Кремень, М. Лещенко, Н. Мойсеюк, О. Опалюк, В. Семиченко, Ю. Сербалюк, В. Ягупов та інші. У їхніх працях наголошується на необхідності отримання педагогами фундаментальних знань, спеціальної професійної підготовки й постійної самоосвіти [3; 5–7]. Проблемі підготовки вчителя і набуття ним спеціальних навичок спілкування з учнями відвели багато свого часу також зарубіжні педагоги і науковці, такі як У. Глассер, Д. Гоулмен, П. Кумбз, Г. Левітас, Р. Оксфорд, Дж. Равен, М. Стобарт, Р. Таубер, Дж. Холт та інші [8; 11].

Однак поза увагою вчених залишилася педагогічна спадщина Томаса Гордона (1918–2002), видатного американського вченого, педагога-дослідника, педагога-реформатора, психолога, творця власної методики, засновника фонду «Гордон Трейнінг Інтернешенел», який багато часу приділив дослідженню взаємовідношень між вчителями та учнями. Будучи визначним представником комунікативної педагогіки, Томас Гордон написав багато книг та статей з проблем міжособистісного спілкування.

Мета статті – проаналізувати та охарактеризувати професійну я-концепцію вчителя в ретроспективі творчої спадщини Томаса Гордона.

Томас Гордон народився 11 березня 1918 року у штаті Іллінойс, в маленькому містечку Парижі. Був учнем відомого американського психолога Карла Роджерса, який викладав курс з психології у Чиказькому університеті як раз у період, коли там навчався Томас Гордон. У праці «Про становлення особистості» К. Роджерс розвивав ідеї, дуже близькі до педагогіки (наприклад, ідеї гуманних відносин у середовищі), які досить суттєво вплинули на Томаса Гордона і у подальшому Томас Гордон навіть застосовував ідеї клієнт-орієнтованої терапії Карла Роджерса у своїй роботі під час навчання та виховання дітей [9; 10].

На сьогоднішній день Томас Гордон широко визнаний у викладанні методів спілкування та розв'язання конфліктів для батьків, вчителів, молоді, керівників організацій і співробітників. Він є автором дев'яти книг, опублікованих на 32 мовами і більше 6 мільйонів копій яких розпродано по всьому світу [12].

Томас Гордон написав більше 50 публікацій стосовно організаційного керівництва, дисципліни, консультування, виховання дітей, розвязання конфліктів і демократичного прийняття рішень, заклавши тим самим основи гуманістичної педагогіки.

В 1962 році Томасом Гордоном була створена асоціація «Гордон Трейнінг Інтернешенел», яка зараз використовуючи модель Гордона, пропонує навчання, підтримку та допомогу батькам, вчителям і лідерам по всьому світі з метою сприяння поліпшенню їхніх стосунків з дітьми, учнями та підлеглими відповідно [12].

Томас Гордон розробив засади комунікативної педагогіки, яка поєднує такі компоненти:

– комунікація батьків і дітей;
– комунікація вчителів з учнями і батьками;

– міжособистісна комунікація в ситуаціях професійного та побутового спілкування.

Свою першу Програму з ефективної підготовки батьків Томас Гордон представив в 1962 році. Вона посприяла широкому руху навчання батьків в США, і була запропонована у якості навчальної програми понад мільйону батьків в 43 країнах світу [1].

Спочатку така програма приваблювала головним чином батьків, чиї взаємостосунки з дітьми почали погіршуватися і створювали проблеми. З часом її визнали як програму, яка допомагала батькам оволодіти навичками запобігання проблемі.

Програма з ефективної підготовки батьків стала поштовхом до появи низки інших програм, книжок і пов'язаних з ними видів діяльності. Відразу після появи перших груп слухачів, які навчалися у Каліфорнії на спеціально організованих курсах за Програмою з ефективної підготовки батьків, з Томасом Гордоном почали зв'язуватися представники шкіл, які хотіли якомога більше дізнатися про цю програму.

Все це змусило Томаса Гордона розпочати розробку спеціального курсу для вчителів, який, відповідно, був названий «Ефективне навчання вчителів». Цей курс знайомив вчителів з 1) новими прийомами, без застосування руйнівного впливу сили та влади вчителів, які необхідні для більш ефективного спілкування з учнями, 2) новими методами підтримки дисципліни та 3) новими практичними методами вироблення правил поведінки у класі, проведення групових обговорень і т.п. [2].

Курс з Ефективної підготовки вчителів викладався в сотнях шкіл, як державних, так і приватних, в більше ніж п'ятидесяти штатах. Деякі школи включали теорію та методику Ефективної підготовки вчителів в навчальний процес, вбачаючи у ній свого роду «образ життя» для вчителів, учнів, адміністрації та батьків.

Розглядаючи професійну Я-концепцію вчителя в ретроспективі творчої спадщини Томаса Гордона, перш за все, слід звернути увагу на шляхи забезпечення ефективної комунікації між вчителем та учнями, які пропонував Томас Гордон.

На переконання Томаса Гордона, професія педагога може і повинна бути однією з найбільш життєво стверджувальних професій, однак, на превеликий жаль, для багатьох вчителів вона такою не є. Спілкуючись з вчителями, Томас Гордон відмічав, що, починаючи викладати, вони бачать себе щасливим проводирями учнів, які жадають знань, мріють все дослідити і відкрити. Однак таке відчуття продовжується у вчителів недовго і з часом бажання викладати у них майже повністю зникає. Вчителі все частіше почувають себе наглядачами над невільниками, котрі мріють лише про те, щоб не працювати. Коли вчителі починають це відчувати і розуміти, вони намагаються розібратися у тому, що відбувається і чому викладання не приносить задоволення, про яке вони так мріяли. [2, с. 18–19].

Інколи вчителі звинувачують своїх професорів і наставників у тому, що у свій час їх не попередили про «реальне життя». Часом вони звинувачують шкільне керівництво через те, що в класі багато учнів, немає умов для роботи, а зарплати низькі. Іноді вчителі навіть критикують адміністрацію за низький

моральний дух школи, відсутність колективізму і погану старанність дітей. Але гірше за все те, що деякі вчителі раптом починають вважати, що у всьому винні вони самі. Кожний рік досить багато вчителів звільняються зі школи, розчаровані результатами своєї роботи і впевнені у тому, що є повними невдахами, оскільки не створені для викладацької роботи.

На думку Томаса Гордона, така ситуація зумовлена певними причинами. Корифеї педагогічної науки при всіх їх знаннях не можуть передати особистий досвід молодим вчителям. До поки молодий вчитель сам не увійде до класу, йому буде незрозуміло, чому вчительська праця є важкою і які вимоги вона висуває до людини. Щодо шкільної адміністрації, вона є не стільки винуватцем, скільки жертвою. Вчителі розчаровуються у своїй роботі настільки часто, що звинувачувати у цьому адміністрацію безглуздо. Умови праці і заробітна платня також не грають вирішальної ролі. У школах з «ідеальними» умовами роботи і маленькими класами вчителі іноді відчувають себе такими ж нещасними. Отримання більш високої заробітної платні за роботу, котра не приносить задоволення, навряд чи може зробити її більш приємною. До того ж, спостереження за сотнями тисяч вчителів переконали Томаса Гордона у тому, що ті вчителі, які вважають себе невдахами, блискуче викладають свій предмет. [2, с. 19–20].

Таким чином, Томас Гордон спробував з'ясувати, у чому ж приховується справжня причина невдоволення викладачами собою. Розглядаючи загальне уявлення про ідеального вчителя, Томас Гордон наголошував, що в його основі лежать декілька розповсюджених міфів: Міф 1. Гарний вчитель спокійний, незворушний, ніколи не показує свого роздратування. Міф 2. Гарний вчитель завжди справедливий. Для нього всі діти рівні, незалежно від кольору шкіри, здібностей або статі. Міф 3. Гарний вчитель може і повинен приховувати свої справжні почуття від учнів. Міф 4. Гарний вчитель однаково відноситься до усіх. У нього не можуть бути улюбленчики. Міф 5. Гарний вчитель вміє організувати цікаве навчання, котре розкріпачує дітей, але забезпечує тишу і лад. Міф 6. Гарний вчитель завжди послідовний. Він не змінює своєї точки зору, нічого не забуває, не проявляє свого настрою і не робить помилок. Міф 7. Гарний вчитель знає відповіді на всі питання. Він мудріший за своїх учнів. Міф 8. Гарні вчителі підтримують один одного і виступають «єдиним фронтом» перед учнями, незалежно від власної думки, цінностей або переконань.

З точки зору Томаса Гордона, враховуючи перелічені міфи, складається враження, що гарні вчителі повинні бути у всьому кращими, розумнішими і грамотнішими за звичайних людей. Але, зважаючи на те, що подібні міфи позбавляють вчителя людських рис, працюючи над курсом Ефективної підготовки вчителів, Томас Гордон прагнув до того, щоб ідеал вчителя не лише виглядав більш реально, але і дозволяв вчителям залишатися звичайними людьми.

Наприклад, Томас Гордон поділяв вчителів на толерантних і нетолерантних. Він відмічав, що нетолерантні вчителі встановлюють «високу планку» для учнів (як правило, і для інших людей також), рідко задоволені природною поведінкою учнів у класі, і у них є непорушні та стійкі уявлення про те, що можна і чого не можна робити. Школярі вважають таких вчителів надмірно суворими, не люблять їхнього керівного тону і намагаються за можливості їх

уникати. Толерантні вчителі суттєво розширюють межі припустимої поведінки, намагаючись менше засуджувати і проявляти більше гнучкості. Вони рідко нав'язують своє розуміння того, що можна і чого не можна, і приймають виявлення будь-яких людських якостей. Вчителі, які ладні сварити і засуджувати учня, звичайно вважають, що їх підхід допомагає учням краще поводитися. З точки зору Томаса Гордона, слушним є якраз протилежна. Точка зору виставляння поганої оцінки, перелік недоліків та інші методи, котрими вчитель користується в подібних ситуаціях, заважають учневі змінитися і ніяк не сприяють його виправленню [2, с. 21–22].

Відомо, що інколи виникають ситуації, коли навіть найбільш терплячий учитель в якийсь момент стає нетерплячим, і та поведінка учнів, котра раніше здавалася йому цілком прийнятною, раптом перетворюється в неприйнятну. На думку Томаса Гордона, сприйняття вчителем учня залежить від трьох факторів: 1) зміни у вчителі, 2) різне ставлення вчителя до різних учнів, 3) зміни в ситуації або в середовищі.

Спочатку розглянемо як Томас Гордон радив вчителю розпізнавати зміни у самому собі. Педагог відмічає, що загалом всі люди по-різному реагують на інших людей в залежності від свого настрою, стану здоров'я, часу доби тощо. Часто це ніяк не пов'язано з поведінкою інших людей, котра може залишатися незмінною. Оскільки всі вчителі також живі люди, а не байдужі, бездушні і непохибні роботи, котрим сторонні проблеми і переживання, то і вони реагують на все по-різному.

Чому вчителі по-різному ставляться до окремих учнів Томас Гордон пояснював таким чином. Наприклад, у вчителя може бути особиста приязнь або неприязнь. Так як люди відрізняються один від одного (і це стосується як учнів, так і вчителів), неможливо всіх сприймати однаково. Тому, незалежно навіть від причин, до кожного учня підхід завжди буває різним.

Третім фактором, від якого залежить сприйняття вчителем учня, на погляд Томаса Гордона, є середовище або ситуація, у якій проявляється поведінка учня. Іноді неприйнятною вважається така поведінка учня, до якої іншим разом не було б ніяких претензій. Наприклад, більшість вчителів терпимо відносяться до сварок або стусанів і штовхань на спортивному майданчику, але дозволити таку поведінку у класі вони не можуть.

Окрім всього вищесказаного, необхідно відзначити, що протягом тривалого часу Томас Гордон також досліджував показну невимогливість вчителя. Не є секретом, що інколи вчителі змушені робити вигляд, ніби їх влаштовує поведінка учнів, якою вони насправді незадоволені. Або, навпаки, вчителі роблять вигляд, що вони незадоволені поведінкою учнів, до якої в іншій ситуації не мали б ніяких претензій.

Томас Гордон переконаний, що у подібних ситуаціях, в кращому випадку, учні такого вчителя просто не зрозуміють, а в гіршому – вирішать, що він лицемірить. Зі спостережень педагога, коли запитують у дітей, чим їм не подобаються дорослі, то найчастіше вони дають дві відповіді: «Дорослі не чують нас» і «Дорослі прикидаються» [2, с. 28–34].

Для розв'язання проблем, котрі неминуче виникають у взаємомтосунках вчителів з учнями, Томас Гордон, перш за все, радить навчитися розрізняти «належність» проблеми, тобто навчитися диференціювати, коли проблема

«належить» вчителю, а коли – учню.

На думку Томаса Гордона, вчителям дуже важливо вміти розрізняти та розпізнавати проблеми, котрі виникають в житті учнів, але ніяк не позначаються на власному житті вчителя, і проблеми, котрі самим безпосереднім чином суперечать інтересам вчителя, оскільки вчителям необхідно абсолютно по-різному поводитися у таких різних ситуаціях [2, с. 36–40].

Однак, незважаючи на все вищесказане, слід завжди пам'ятати, що навіть при оптимальній ситуації проблеми часом виникають у обох учасників педагогічного процесу. З одного боку, в учнів можуть бути проблеми, котрі інколи взагалі не мають рішення, а з іншого, учні можуть поводитися так, що їх поведінка буде заважати вчителю і суперечити його бажанням.

Проаналізувавши погляди Томаса Гордона щодо ефективної комунікації між вчителем та учнями, можна зробити висновок, що цей визначний педагог глибоко висвітлив шляхи її забезпечення; здійснив критичний аналіз поведінки вчителів та причин виникнення їхнього некомпетентного ставлення до учнів; обґрунтував доцільність відкритих і щирих взаємовідношень між вчителями та учнями.

Щодо професійної Я-концепції вчителя, слід підкреслити, що, на думку Томаса Гордона, вчитель повинен:

- бути толерантним (позитивне схвалення),
- бути здатним до співчуття,
- володіти навиками безпрограшного вирішення конфліктів,
- володіти уміннями нейтралізувати негативну поведінку учнів,
- вміти забезпечувати розвиток кожного учня на основі формування умінь самостійно розв'язувати свої проблеми.

Досвід Томаса Гордона може значно збагатити сучасну українську педагогічну теорію й практику, а тому заслуговує на особливу увагу.

Список використаних джерел:

1. *Gordon Thomas. P.E.T. Parent effectiveness training. – A Plume Book, 1975, 335 pp.*
2. *Gordon Th. T.E.T. Teacher effectiveness training. / Th. Gordon. – New York : Three Rivers Press, 2003. – 365 p.*
3. *Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336 с.*
4. *Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2002. – 90 с.*
5. *Данилова Г. Професіоналізм педагога на порозі третього тисячоліття / Г. Данилова // Освітянські відомості : науково-методичний журнал. – № 4. – 2002. – С. 2–4.*
6. *Кремень В. Філософія освіти XXI століття / В. Кремень // Шлях освіти. – № 2. – 2003. – С. 2–5.*
7. *Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.*
8. *Glasser W. The Quality School: Managing Students Without Coercion / W. Glasser. – Harper and Row, 1990. – 171 p.*
9. *Rogers, Carl. Client-centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory. – London : Constable, 1951.*
10. *Великие психологи / отв. редактор И. Полонская. – Серия «Исторические силуэты». – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 576 с.*
11. *Tauber R. Classroom Management: Sound Theory and Effective Practice / R. Tauber. – Westport, Conn.: Bergin & Garvey, 1999. – 339 p.*
12. *http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Gordon_(psychologist)*